

Kønsrepræsentation i politik

– Den kvindelige politiker: Statsborger eller kønsvæsen?

Hans Bonde

Professor, dr.phil., Institut for Idræt og Ernæring, Københavns Universitet

I 1949 udgav Simone de Beauvoir sit hovedværk *Det andet køn*, hvori hun kritisk påviste, at kvinden gennem historien var blevet udskilt som 'den anden' i forhold til manden som den almenmenneskelige norm. Hvor manden som „borger“ for eksempel op gennem 1800-tallet forventedes at engagere sig i det offentlige liv, blev kvinden af statsmagten opfattet som et kønsvæsen henvist til privatsfæren; en afvigelse fra manden, som hun var juridisk og økonomisk afhængig af.

Det er nærværende artikels første tese, at der i nutidens danske (og skandinaviske) samfund er ved at udvikle sig en parallelkultur, hvor kvinder igen rubriceres som 'den anden', der ikke behandles som statsborger, men som et kønsvæsen underlagt særlige regler. Denne andetgørelse af kvinden sker paradoksalt nok i dag i høj grad på foranledning af toneangivende dele af den moderne feminisme selv via krav om garanterede andele af samfundets toposter, herunder ministre, EU-kommissærer og medlemmer af statslige styrelser. Hvor kvinder tidligere blev rubriceret som „den anden“, for at de *ikke* skulle markere sig i det offentlige liv, bliver de nu „andetgjort“ for at de *skal* markere sig, og helst i samme målestok som samfundets ledende mænd.

I nutidens Danmark er der udviklet en kønsopdelt dobbeltstruktur inden for en bred vifte af samfundsmæssige felter – lige fra forskning, til erhvervsliv, til politik, til kultur og til tanksport.

Inden for forskning har Københavns Universitet og Aarhus Universitet introduceret programmer, der belønner institutter og fakulteter med millionbeløb, når de øger antallet af kvindelige lektorer og professorer. Det Frie Forskningsråd har udviklet rene kvindeprogrammer,

der sørger for, at kvinder kan få millionstøtte til at etablere sig som forskergrupeledere (Bonde 2014).

Af den danske ligestillingslovs § 11 fremgår det endvidere, at: „Bestyrelser, repræsentantskaber eller tilsvarende kollektiv ledelse i statslige forvaltningsmyndigheder bør have en ligelig sammensætning af kvinder og mænd“ (Retsinformation 2007).

Også inden for kunsten kan der registreres tendenser til, at danske statslige kunstudvalg fra 2003 har uddelt støtte til to kønskollektiver hver med ret til halvdelen af midlerne (Bonde, 2015a).

Der er tillige udviklet en dobbelt prisstruktur, hvor der er åbne priser og så kvindepriser, som f.eks. 'Bedste Kvindelige Bestyrelsesmedlem', 'Bedste Kvindelige Komponist' og 'Årets Kvindelige Leder'.

Endelig er der inden for tanksportsgrene som skak blevet udviklet særlige kvinderækker og stormestertitler, så kvinder også kan opnå de højeste placeringer i disse kognitive discipliner (Bonde, 2015b).

I nærværende artikel analyseres tre cases som eksempler på udviklingen af en kvindelig særstruktur i form af tendensen til en fifty-fifty kønssammensætning. Nærlig i udpegningen af danske og internationale ministerhold, kønsaspektet i promoveringen af Helle Thorning-Schmidt ikke mindst som formand for Socialdemokratiet i 2005 samt kravet om kvindeandele af EU-kommissærposterne med de danske kommissærer som hovedeksempel.

Der er tale om et multiple-case design (Yin 2014), hvor de tre cases er valgt som typiske nutidige eksempler på kønsrepræsentation inden for det danske politiske niveau. Valget af flere cases tjener dels som en mulighed for pionervis at afdække en bredere upåagtet samfundsmæs-

sig strømning, og dels som tentative forstudier til mere dybtgående undersøgelser inden for de enkelte områder.

I det følgende vil case studiet blive udført med inspiration i Colin Robsons brede definition: "Case study is a strategy for doing research which involves an empirical investigation of a particular contemporary phenomenon within its real life context using multiple sources of evidence" (Robson, 178). I nærværende multiple case-studie vil de udvalgte cases blive sammenlignet med henblik på unikke eller generelle mønstre og mulig indbyrdes afhængighed.

Teoretisk er artiklen ud over inspirationen fra Simone de Beauvoir også inspireret af teorier om institutionalisme, „*path dependency*“ og „*policy learning*“. Det er artiklens anden tese, at der gennem årene er sket et skift fra en rational choice-institutionalisme, byggende på en bevidst indførelse af love og reguleringer for at opnå en 'rimelig' kønsfordeling, til en normativ institutionalisme, hvor der mere er tale om tankemønstre, spilleregler og normer for, hvad der føles 'rigtigt' for at højne kvindeandelen inden for forskellige politiske felter (se March 1994, 100ff).

Artiklens datamateriale udgøres – ud over af forskning og rapporter mere generelt om kønsrepræsentation – af presseartikler og biografier direkte omhandlende de tre cases. Som det vil blive vist nedenfor, er casene for alles vedkommende så nye, at der ikke findes direkte forskning inden for disse temaer.

Hvad angår nærværende artikels tema, er de fire hovedcases som nævnt så nye og aktuelle, at der endnu ingen direkte forskning findes på området, hvilket gælder dem alle lige fra mange moderne regerings tendens til en fifty-fifty kønskomposition, til promoveringen af Helle Thorning-Schmidt som først formand for Socialdemokratiet og siden statsminister, samt til krav fra Europa-Parlamentet om mindst 40 % kvindelige kommissærer.

De sidste års ligestillingspolitik har betydet introduktionen af nye begreber, som her kort præsenteres: 'Mainstreaming' indebærer, at ligestilling skal „føres ind i den politiske hovedstrøm i stedet for at leve et liv ude på sidelinjen“ (KVININFO 2008). Fra 2000 indskærpedes det i Ligestillingsloven, at: „... Offentlige myndigheder skal indenfor deres område arbejde for ligestilling og indarbejde ligestilling i al planlægning og forvaltning“ (Retsinformation 2000). Mainstreaming indebærer en handlepligt frem for en unkladelsespligt, dvs. at det ikke er unkladelse af diskrimination, der er sigtemålet, men det er 'positive handlepligter' (Andersen & Nielsen 2007).

Ordet 'kønsbalance' udgår fra forestillingen om, at der bør være ideelt set lige mange mænd og kvinder på samfundets topfelter for at sikre 'mangfoldighed'. Hvis ikke, er balancen 'skæv', ét køn 'dominerer', og der foreligger mistanke om, at der er 'barrierer' for kvinder, eller

at der ligefrem foregår diskrimination af det 'underrepræsenterede' køn, der i princippet har ret til minimum 40 % 'repræsentation'.

Herved er selve ligestillingsbegrebet blevet forandret fra at betyde fri konkurrence med lighed i udgangspunktet til at betyde lighed i slutstillingen. Ligeretstæknin-gen skal netop virke frem mod en lighed i slutresultatet, så lige så mange kvinder som mænd f.eks. bliver ministre og bestyrelsesmedlemmer.

Med kravet om ideelt set fifty-fifty 'kønsrepræsentation' foregår der en forskydning af ligestillingsbegrebet fra den oprindelige oplysningstankes ide om, at individet har rettigheder, til at et kollektiv har rettigheder; fra individets ukrænkelighed til et kønskollektivs ukrænkelighed og ret til bestemte andele af priser og tildelinger.

Denne kønsrepræsentation bygger på en identitetspolitik, hvor individets køn kan tillægges afgørende betydning af statsmagten, der begynder at tildele goder og indrette forfremmelses-, ansættelses- og støttepolitik på baggrund af individernes køn.

Herved begynder samfundsmæssige institutioner ud fra de bedste hensigter at udføre en form for 'benevolent discrimination' (velmenende diskrimination), der indebærer støtte til formodet svage grupper, hvorved man skaber et billede af, at de ikke kan klare sig på egen hånd, og dermed styrker den svageliggørelse, man vil bekæmpe.

Det er mit håb, at artiklen vil kunne medvirke til at flytte interessen fra det ensidige og snævre fokus på kvoter til den langt mere vidtgående tendens til kollektiv kønsrepræsentation på samfundsmæssige topposter. Mens kvoter er baseret på lovgivningskrav, kan kønsrepræsentationen vise sig på mange andre – og mindre tydelige – måder, f.eks. i form af hensigtserklæringer, bevidste strategier og uformelle regler og adfærdskoder f.eks. i form af EU-parlamentets gentagne kamp for at sikre flere kvindelige kommissærer.

State of the art

Inden for kvinde-/kønsforskningen er problematikken om kvoter i det politiske liv blevet tematiseret i en række publikationer fra midten af 1990'erne og frem. I 1995 kunne professor i politisk teori og kønsteori Anne Phillips (1995) i bogen *The politics of presence* med akklamation konstatere, at kønskvoter allerede på det tidspunkt var blevet indført ved opstillingen til parlamentsvalg.

I slutningen af 1990'erne blev brugen af kvoter i det politiske liv analyseret i bogen *Equal Democracies* (Bergqvist et al. 1999). Denne forskningstradition blev videreført i antologien *Women, Quotas and Politics* (Dahlerup 2006) via den første internationale komparative analyse af kønskvoter i relation til parlamentsvalg. Her demonstreredes det, at 40 lande omkring det tidspunkt havde

introduceret kønskvoter. Således overgik Rwanda i efteråret 2003 Sverige, hvad angik kvindelig repræsentation i parlamentet. Kvoternes positive betydning blev især tilskrevet en styrket artikulation af kvinders interesser, forbedring af institutionernes demokratiske legitimitet og eksemplets magt i skabelsen af aktive kvindebilleder (Dahlerup 2006, 3-4).

Kvindens øgede engagement i det politiske liv må uden tvivl anses for vigtigt for kvindefrigørelsen, men spørgsmålet er imidlertid, om det er sikkert, at kvoter har den samme positive effekt på kvinders empowerment, som når kvinderne af egen drift rykker fremad og opad i hierarkierne? Kan kvoterne ikke tværtom komme til at give indtryk af, at posterne er opnået uden individuel kvalifikation og åben konkurrence, hvilket på sigt kan skade opfattelsen af den selvstændige, stærke kvinde?

Hovedredaktøren af den mest dybtgående bog inden for emnet, professor i statsvidenskab Drude Dahlerup, taler om kvoter som 'the fast track' til større kønsbalance i modsætning til det mere gradvise 'incremental track', hvor der ikke gribes ind via reguleringer (Dahlerup 2006, 6-10). Begrundelsen for at benytte 'the fast track' er, at eksklusion og diskrimination af kvinder menes at gøre det umuligt at opnå substantielle fremskridt uden brug af radikale midler, som f.eks. kvoter.

Dog leverer antologien ikke nogen systematisk analyse af, på hvilken måde diskrimination af kvinder skulle foregå i de i øvrigt højt forskellige lande. Man kunne f.eks. forestille sig, at kvoter kunne give mening i traditionelt patriarkalsk prægede samfund, men i mindre grad i f.eks. nordiske velfærdsstater.

I kvinde-/kønsforskningen fremhæves det ofte, at kvinder udgør et uudnyttet potentiale af talent, og at kønskvoter er en hurtig måde at få denne reserve eller 'talentpool' i spil på. Over for dette kan det fremføres, at netop de nordiske lande har en meget høj grad af kvindelig politisk repræsentation målt i form af sæder i parlamenterne, og her har kvoteredsindet indtil nu kun været taget meget moderat i brug (Freidensvall, Dahlerup & Skjeie 2006, 56). Det kunne tyde på, at åben konkurrence faktisk her kan være den bedste grobund for fremme af kvinder i politik.

Politologen Carol Bacchi berører det problematiske i at forstå kvinder som en 'blok' med fælles interesser og kendetegn (Bacchi 2006, 44). Sat på spidsen kan man sige, at hvis der er mere, der – f.eks. socialt og økonomisk – adskiller end forener kvinder, hvordan skal de så kunne repræsenteres som en gruppe?

Bacchi arbejder ud fra en interessant distinktion mellem politisk repræsentation ved f.eks. parlamentsvalg og så stillingsbesættelser som f.eks. til universitetsprofessorater, hvor den første kategori anses som mere oplagt til

kvotering, fordi der her er tale om vælgersegmenter, der skal repræsenteres (Bacchi 2006, 33).

Men det er en problematisk opfattelse, fordi det borgerlige demokrati *ideelt* set ikke kendetegnes ved forskellige samfundsgruppers uindskrænkede kamp for særinteresser, men derimod om frie og lige borgeres møde med henblik på at søge at opnå enighed om den mest hensigtsmæssige og retfærdige indretning af samfundet – altså en hæven sig over særinteresser i bestræbelserne på at indrette samfundet i overensstemmelse med 'det fælles bedste'. Hvis parlamentet mere og mere udvikler sig til et forum for interessekamp, risikerer vi, at fokus flytter sig fra en egentlig politisk diskurs til en købslåen om gruppers privilegier, hvor omdrejningspunktet ikke længere vil være 'det bedre argument' i Habermas' forstand (Habermas 1997), men derimod 'hvad kan jeg opnå'.

Dog kan den politiske diskurs jo i sagens natur aldrig helt afkobles fra den konkrete samfundsmæssige virkelighed, som den både omhandler og udspringer af. Den politiske diskurs må derfor nødvendigvis også omhandle interesserne, i det omfang 'det fælles bedste' qua 'fælles' må bestræbe sig på at tilgodese alles interesser bedst muligt under hensyntagen til andres interesser. Det udelukker til gengæld promovring af særinteresser, fordi en sådan promovring netop pr. definition kun kan foregå på bekostning af andres lige så legitime interesser – altså ved at begrænse andres lige mulighed. Når vi taler om interesser i denne sammenhæng, så taler vi altså om alles (den fælles) interesse i lige muligheder for selv at skabe sig et godt liv.

Regeringsdannelsens kønspolitik

Hvad angår det politiske liv, der er temaet her, findes der ikke længere i Danmark direkte krav om politisk repræsentation inden for partierne, som der ellers i sin tid gjorde, da SF og Socialdemokratiet indførte interne partikvoter på 40 % i hhv. 1977 og 1983. De samme to partier indførte valgkvoter til Folketinget fra midtfirserne til midt-halvfemserne samt 50 % kønskvotering til EU-parlamentet fra hhv. 1983-1990 og 1988-1996 (Freidensvall, Dahlerup & Skjeie 2006, 71).

De to partiers oprindelige kvoter kan fortolkes som et udslag af en form for rational choice-institutionalisme, hvor der på baggrund af eksplicit politiske valg implementeres reguleringer med et specifikt formål for øje; at hæve kvinderepræsentationen. Efterhånden har der imidlertid udviklet sig en mere normativ institutionalisme, der bygger på forventninger, vaner og forestillinger om en ideel kønskomposition. Således har de seneste danske både røde og blå danske regeringer været præget af ideen om en 50 % repræsentation af kvindelige ministre. Ved Lars Løkke Rasmussens (V) regeringsdannelse i februar 2010 var der for første gang tale om total 'kønsbalance'

med ni ministre af hvert køn og herunder også kvinder på posterne som forsvars- og udenrigsminister.

Også Erna Solbergs norske regering fra 2013 samt Matteo Renzis nye italienske regering fra 2014 bygger på princippet om lige mange mænd og kvinder. Det samme gælder Stefan Löfvens svenske regering fra 2014, der består af 12 kvinder og 12 mænd. Mest overraskende er det, at den tidligere TV-kendis og leder for Disneyklubben på SVT, den 42-årige Alice Bah Kuhnke (MP), er blevet udnævnt til kultur- og demokratiminister.

I Angela Merkels nye tyske regeringskoalition fra 2013 fik SPD's partiformand Sigmar Gabriel indfriet sit krav om tre kvinder og tre mænd på SPD's seks ministerposter (Thobo-Carlsen 2013). Merkel selv er imidlertid et eksempel på en kvinde, der har kvalificeret sig den slagne vej til den absolutte toppost som Kansler gennem massive erfaringer som politiker, f.eks. som 'minister for kvinder og unge' og senere 'minister for miljø og atomsikkerhed'.

I hvilket omfang der er tale om „*policy learning*“ (Klein og Marmor, 2006, 905), hvor de enkelte lande inspirerer hinanden til en fifty-fifty-politik, der medfører en øget konvergens i regeringsdannelsens køns politik, er endnu for tidligt at besvare. Der kan også være tale om, at de samme tendenser opstår uafhængigt i forskellige lande og fremover fastholdes via en „*path dependency*“ (Greener, 2002, 162) i det enkelte land, der gør det svært at bryde med fortidige mønstre, skønt de omstændigheder, der foranledigede princippet, måske ikke længere er til stede.

Naturligvis har ministerbesættelse i praksis aldrig udelukkende handlet om udvælgelse af dem, der havde størst politisk erfaring, ekspertise og talent. Utallige parametre indgår, når regeringslederen skal få ministerkabalens til at gå op, lige fra hensynet til styrkeforholdet med koalitions-partierne, til fløjene i partierne, til egne støtter og partisoldater, til næstformænd og/eller kronprinsesser eller kronprinsesser i partiet og til en regional balance, hvor f.eks. nordjyderne ikke må glemmes (Knudsen 2007, passim).

Det nye i dansk politik er imidlertid dels, at ungdom er blevet et voldsomt plus, men frem for alt, at kvinder eksplicit søges repræsenteret med samme andel som mænd. Kønnen har i disse år overtruffet samtlige andre parametre, såsom socialklasse, etnicitet og alder. De to venstrefløjpartier i Thorning-Schmidts regering fra oktober 2011 (Socialdemokratiet og SF) udpegede da også otte kvindelige ministre og ni mandlige til den nye regering, hvorimod det tredje parti i regeringsalliancen, De Radikale, næsten demonstrativt undsagde ideen og udpegede fem mandlige og kun en kvindelig minister i form af partiets leder, økonomi- og indenrigsminister Margrethe Vestager.

Man kunne i øvrigt spørge her, hvorfor det lige er kvinder som kategori, der skal have ret til særrepræsen-

tation? Hvorfor ikke repræsentation baseret på etnicitet, alder og socialgruppe? I så fald ville man til sidst kunne ende med, at et stort antal ministerposter var forud fastlagt efter bestemte planmål.

På spørgsmålet, om der ville blive en kvote for antallet af ministre i Helle Thorning-Schmidts nye regering i 2011, svarede hun, at: „Jeg kan ikke forestille mig en regering uden reel ligestilling. Jeg så også meget gerne vi fik flere synlige indvandrerepolitikere, også gerne som ministre“ (Redington 2007, 209). Det lykkedes som bekendt i tilfældet Manu Sareen, der blev ligestillingsminister og kirkeminister, dog ikke uden sværds slag.

I tiden op til Thorning-regeringens dannelse var netop denne post i ugevis spået at tilgå teologen og den tidligere ligestillingsordfører for SF, Pernille Vigsø Bagge, der sammen med Lone Dybkjær havde markeret sig som en ivrig forkæmper for kønskvoter, f.eks. til aktieselskabsbestyrelser (Retsinformation 2010). Hun reagerede ikke just med forståelse på udnævnelsen af Manu Sareen, idet hun skabte mediestorm ved at kalde den nye regering 'et FLOP' og fortsatte på Facebook ved at skrive: „Kirken gik til en „der ikke er med i foreningen og formentlig ikke aner noget om den, ligestillingen ditto ... tror måske ikke jeg er SF'er dagen ud“ (Meyhoff 2011).

Statsministeren som rollemodel?

Inden jeg går videre, er det vigtigt at understrege, at det følgende ikke sigter på rigoristisk at argumentere mod ideen om 'at stemme på en kvinde'. Men det forekommer at være et berettiget videnskabeligt fokus at analysere tendensen til, at der ved opstillinger, urafstemninger og valg vælges ud fra bevidste forestillinger om at promovere en kvindelig kandidat. Vil det kunne gavne via flere kvindelige rollemodeller, eller vil det kunne skade, hvis kandidaten også er promoveret via kønspolitiske overtoner?

Et eksempel er valget af Helle Thorning-Schmidt til formand for Socialdemokratiet og senere statsminister. I et demokrati må vælgerne naturligvis stemme ud fra præcis de parametre, de selv finder relevante, og der er intet udemokratisk i, at de vælger at stemme på en kvinde eksplicit på grund af hendes køn. Men lige så legitimt er det, at forskningen diskuterer konsekvenserne af, at vælgerne ikke kun stemmer ud fra politiske programpunkter, men også bevidst ud fra gruppeidentiteter. Og her er det tydeligt, at med Helle Thorning-Schmidts kandidatur til posten som formand for Socialdemokratiet og senere til statsministerposten vandt den bevidste satsning på kvinddekønnen som en væsentlig faktor for valget af en politisk topleder for første gang klangbund i Danmark.

Helle Thorning-Schmidt erkender selv, at der indgik en tydelig kønskomponent i promoveringen af hende. I hendes selvbiografi hedder det, at hun blev valgt som

partiformand, fordi „hun havde en anden baggrund, og ønskede at gøre partiet mere resultatorienteret, men også fordi hun er kvinde“ (Redington 2007, 201). Som hun siger, „mon ikke de socialdemokratiske medlemmer efter 130 år var parate til at vælge en formand, som ikke var en mand?“ (Redington 2007, 201).

Udgangspunktet var en massiv flugt af kvindelige vælgere fra Socialdemokratiet (DR.dk 2005), hvilket tidligere havde fået den daværende partiformand Mogens Lykketoft til at foreslå en regering med fifty-fifty procent ministre fra de to køn (Ditlev 2005).

I Socialdemokratiet var der i 2005 opstået et magttomrum i partiet, hvor de tidligere så mægtige frontfigurer Svend Auken, Mogens Lykketoft og Poul Nyrup Rasmussen alle var spillet af banen. Samtidig vægrede oplagte kandidater som Henrik Dam Kristensen og Jan Trøjborg sig ved at stille op som formand for partiet. Det er en vigtig del af baggrunden for, at mindre markante spillere med langt svagere parlamentarisk erfaring kunne gøre sig gældende. Men er det også hele forklaringen på Helle Thorning-Schmidts karriere, eller indgik der også et voksende ønske om et Socialdemokrati ledet af en kvinde?

Frem mod urafstemningen om formandsposten i Socialdemokratiet i 2005 bredte der sig i partiets hovedbestyrelse og blandt mange socialdemokratiske borgmestre en forestilling om, at Socialdemokraterne havde brug for en gerne yngre og gerne kvindelig kandidat: „Det kunne være flot, hvis vi kunne stille med Danmarks første kvindelige statsminister,“ sagde f.eks. Glostrups borgmester, Søren Enemark, flankeret af Hvidovres borgmester, Britta Christensen (Termansen 2005). Også fagbevægelsen og ikke mindst den tidligere næstformand i LO Tine Auvig-Huggenberger – i øvrigt en af Helle Thorning-Schmidts tætte veninder helt tilbage fra barndommen – ønskede Helle Thorning-Schmidt i front.

Helle Thorning-Schmidts udtalte imidlertid den 9. februar 2005, at hun ikke var kandidat til posten i erkendelse af sin manglende erfaring med Christiansborg-politik – eller med hendes egne ord: „Jeg har ikke engang fået et kontor endnu.“

I den magtfulde kreds omkring Mogens Lykketoft bredte der sig samtidig en forestilling om en kvinde som den store fornyende kraft. Lykketoft selv hældte nu mod Mette Frederiksen, som han karakteriserede som 'partiets urkraft' og foreslog som sin kandidat til formandsvalget (Frederiksen & Steensbeck 2004, 4).

Herefter blev der imidlertid afholdt et møde mellem medlemmer af den magtfulde såkaldte 'Nyrup-fløj', som Thorning-Schmidt tilhørte. Holdningen i denne fløj var, at: „Man vil gerne opstille en kvinde“, og „pilen pegede mod enten Bundsgaard eller Thorning-Schmidt.“ Det var nu ideen, at den tidligere by- og boligminister i 2000/2001

Lotte Bundsgaard og Helle Thorning-Schmidt skulle tage en samtale under fire øjne for at afklare, hvem der var det bedste kort. Mødet blev aldrig afholdt, men Thorning-Schmidt viste sig at have flertallet i ryggen (Vogdrup-Schmidt 2012).

Kvindekortet blev fortsat trukket frem mod urafstemningen for Socialdemokratiets 53.000 medlemmer. Tidligere udviklingsminister Helle Degn foretrak Helle Thorning-Schmidt, fordi „Helle har de bedste chancer for at slå Anders Fogh Rasmussen, fordi hun er ny og kvinde. Frank er det gamle og det samme“ (Redder 2005). Ved urafstemningen i Socialdemokratiet vandt Helle Thorning-Schmidt så over den tidligere forsknings- og justitsminister Frank Jensen. Kunne man forestille sig det omvendte, at en mandlig kandidat, der var nyvalgt til Folketinget, ville have kunnet vinde over en kvindelig topkandidat med ministererfaring?

Udtrykt af specialisten i arbejderbevægelsens historie Niels Finn Christiansen var det „en utrolig satsning“ at vælge „en formand uden parlamentarisk erfaring“ (Redington 2007, 22). I sin bog *Fra markedsdemokrati til folkestyre* noterer Tim Knudsen, at: „Historisk set var det bemærkelsesværdigt, at Helle Thorning-Schmidt i 2005 blev partiformand efter mindre end 12 års medlemskab og uden folketingserfaring“ (Knudsen 2007, 139).

Thorning-Schmidt erkender selv, at „det er usædvanligt ud fra enhver målestok at vælge en formand, der er nyvalgt til Folketinget“ (Redington, 2007, 22). At der var tale om en nøgtern erkendelse, ses af hovedlinjerne i Thorning-Schmidts karriere og erfaringer indtil formandsvalget: Kandidat i statskundskab i 1993, valgt til Europa-Parlamentet i 1999 og valgt til Folketinget i 2005.

Efter valget af Helle Thorning-Schmidt til formand for Socialdemokratiet udviklede der sig en 'Helle-effekt' i befolkningen med bl.a. en 30 % tilslutning til Socialdemokratiet, funderet i med hendes egne ord „den fantastisk spændende historie om en kvinde, der vender op og ned på et af Danmarks store partier“ (Redington 2007, 32).

I valgkampen til folketingsvalget i 2011 nedtonede Thorning-Schmidt selv kønskortet, mens det på mere lokale niveauer spillede en rolle. Som eksempel kan nævnes lokalpolitikeren Bo Sandberg, der i sin 1. maj-tale kunne melde, at: „Også derfor skal vi fra nu af og frem til kl. 20 på valgdagen kæmpe for, at vi kan få Danmarks første kvindelige statsminister, en ny regering – og også nogle af os lokale på Frederiksberg valgt“ (Sandberg, 2015).

Også mange feminister spillede på kvindekortet, f.eks. på Facebook, hvor de tilkendegav, at de ville 'stemme på Helle', fordi det kunne være sjovt, hvis en kvinde blev statsminister. Som bannerfører for den type holdninger stod bestsellerforfatteren Hanne-Vibeke Holst med sin

Dronningetrigologi, hvorom hun allerede i 2005 kunne melde, at:

„Ja, jeg må håbe, at Helle Thorning ikke overhaler mig indenom. Så står du der jo på ny, og så skal vi igennem hele nøgleromanlegen igen! Jeg vil da meget gerne se Charlotte Damgaard som landets første kvindelige statsminister. Selvfølgelig for at se, om kvinder har et alternativ til det maskuline magtvælde“ (Kastrup 2005).

I september 2011 forud for Folketingsvalget lancerede Dansk Kvindesamfund det klingende slogan: 'Stem på en kvinde, hvis demokratiet skal vinde!' Dansk Kvindesamfund hævdede, at: „Hvis repræsentationen var mere ligelig, ville der måske også blive fokuseret mere på emner som kønskvoter til bestyrelser, voldelige partnere og øremærket barsel til fædre.“ (Dansk Kvindesamfund, 2011). Som bekendt forsvandt både spørgsmålet om kønskvoter og øremærket barsel ud af den praktisk førte regeringspolitik.

På trods af sådanne kampagnetiltag gik Socialdemokratiet ved valget i 2011 et mandat tilbage og fik med kun 24,8 % af stemmerne det dårligste valg siden 1903, men kunne pga. SF's og De Radikales fremgang alligevel danne regering.

Hvis man sammenligner med listen med Thorning-Schmidts forgængere som statsministre, vil man se, at Thorning-Schmidt skiller sig ud med den absolut svageste erfaringsmæssige baggrund for at nå det højeste politiske stade.

Før Lars Løkke Rasmussen blev statsminister, havde han følgende på sit generalieblad: Amtsborgmester, indenrigs- og sundhedsminister samt finansminister. Hans forgænger Anders Fogh Rasmussen: Politisk ordfører, formand for folketingsgruppen, skatteminister, økonomiminister. Poul Nyrup Rasmussen: Cheføkonom i LO 1980-86, direktør i Lønmodtagernes Dyrtidsfond 1986-88, næstformand for Socialdemokratiet 1987-92 og formand 1992-2002. Det hører dog med til billedet, at både Nyrup og Anker Jørgensen også havde relativt svag parlamentarisk erfaring; læs: manglende ministererfaring.

Med Helle Thorning-Schmidts svage erfaringer fra dansk politik in mente kan det spørges, om det kan give bagslag, hvis kvindelige kandidater uden stor politisk erfaring f.eks. som ministre stemmes igennem bl.a. på baggrund af forestillinger om kønslig repræsentation? Når kønnet så tydeligt indgår i valget af den kvindelige kandidat, risikerer man jo også, at kønnet indgår i vurderingen af de politiske resultater.

Hos mediernes politiske kommentatorer lige fra TV2's Hans Engell til Weekendavisens Arne Hardis er Thor-

ning-Schmidt vedholdende blevet kritiseret for især i sin første tid som statsminister på grund af sine manglende erfaringer at have fulgt en svingende og inkonsekvent linje i forhold til partiprogrammet og det parlamentariske spil på Christiansborg. Hvorimod hendes erfaringer som EU-parlamentariker bliver lagt til grund for vurderingen af hendes senere mere sikre politiske optræden på den europæiske scene i EU. I spekulationerne om Helle Thorning-Schmidts eventuelle vej mod en EU-toppost i juli 2014 blussede kritikken af hendes manglende politiske erfaringer igen op, f.eks. hos Weekendavisens Arne Hardis, der i en politisk kommentar skrev:

„At sætte en så uerfaren politiker ind som statsministerkandidat, svarer nogenlunde til, at et nødlidende smedværksted indsætter førsteårslærlingen som ny mester i et forsøg på at redde bixsen, og partiets ledelse bar tydeligt præg af det i lang tid efter valget af Thorning i foråret 2005 ... Holdningen til skattestoppet blafrede, udlændingekursen var usikker, synet på velfærdsreformer skiftende“ (Hardis, 2014).

Helle Thorning-Schmidt har imidlertid vist en forbløffende råstyrke i betragtning af alle de vanskeligheder, der har tårnet sig op imod hende i form af anklager om brudte valgløfter, svigt i relation til socialdemokratiets værdipolitik og skattesagen mod hende og hendes mand.

Europa-Kommissionens køns politik

Kampen for udnævnelse af flere kvindelige toppolitikere er imidlertid ikke alene et dansk fænomen. Ved nedsættelsen af Europa-Kommissionen i sensommeren 2014 foregik besættelsen af topposterne vanen tro på baggrund af meget andet end kvalifikationer, talent og erfaring. De store lande skal have deres bid og de nye østeuropæiske lande deres bid. Endelig er der den situation, hvor alle vogter på alle, og der findes en kompromiskandidat som EU's tidligere 'præsident' fra 2009 til 2014, Herman Van Rompuy.

Det nye er imidlertid, at kønsparameteret gennem de sidste fem år spiller en stadig større rolle. Europa-Parlamentet arbejder på, at 40 % af bestyrelsesposterne i de større private og børsnoterede offentlige virksomheder i EU-landene skal besættes med kvinder, men Europa-Kommissionen selv er også udsat for en blød kvotering. Måske skyldes dette øgede fokus på en forstærket kvinderepræsentation ikke kun en feministisk oprustning, men også bekymringer i EU-toppen over manglen på opbakning til EU-projektet hos mange af de kvindelige vælgere i EU.

Inden Jean-Claude Juncker blev valgt som EU's nye præsident, blev der lagt pres på ham for at sikre kvindeandelen i det nye Europa-Parlament. Europa-Kommissionens næstformand, den liberale hollænder Neelie Kroes, stillede sig i spidsen for en kampagne 'Ten or more' for mindst 10 kvindelige kommissærer i det nye parlament. Kroes roste i den forbindelse den nuværende kommissionsformand José Manuel Barroso for i sin tid at have insisteret på, at kvinder besatte omkring en tredjedel af kommissærposterne.

Hun havde som et led i sin kampagne for flere kvinder „stillet sig bag Jean-Claude Juncker som kandidat til titlen som Europa-Kommissionens formand, men samtidig understreget, at han bør øge antallet af kvindelige kommissærer“ (Jyllandsposten 2014).

Kampagnen for en høj andel kvindelige kommissærer blev støttet af EU's afgående retskommissær Viviane Reding og af samtlige de afgående kvindelige kommissionsformænd, herunder klimakommissær Connie Hedegaard, der udtalte: „Preset har virket. Pludselig blev statsministrene tvunget til at tænke over, om de ikke også havde nogle kvalificerede kvindelige bud. Og det havde de jo“ (Beim 2014).

I forlængelse af sit kvindeprogram støttede Neelie Kroes logisk nok også Helle Thorning-Schmidt, der „ville blive en god efterfølger til Herman Van Rompuy som formand for Det Europæiske Råd“ (Munch 2014a).

Også formanden for Europa-Parlamentet Martin Schulz advarede i juli 2014 om, at parlamentet ikke ville „acceptere en 'gentlemens club'“. Schulz udtalte, at:

„Fra mine diskussioner med lederne af de politiske grupper ved jeg, at et kritisk punkt, som vil være afgørende for parlamentets godkendelse af kommissionen, er kønsbalancen. Parlamentet er meget bekymret over, at så godt som alle navne på kandidater, som nu er i omløb, er mænd.“

Helt i overensstemmelse med Kroes' og Schulz' holdninger foreslog den nyvalgte Juncker, at 40 % af de nye kommissærer skulle være kvinder (Munch 2014a). Problemet for Juncker var dog, at halvdelen af de 28 EU-lande allerede havde meldt en kandidat ud, men kun et af medlemslandene havde foreslået en kvinde (Jyllands-Posten 2014). Og uden mindst 9 kvindelige kommissærer ville Parlamentet måske afvise at godkende hans kommission.

Det drejede sig derfor om at undgå, at de nationale regeringer blev ved med at melde mænd ud. Juncker forsøgte nu at formå de nationale regeringer til at sende forslag til kvindelige kandidater. Det gav til gengæld de nationale regeringsledere anledning til at forsøge at presse

Juncker til at tildele dem tunge poster til potentielle kvindelige kandidater. Således truede Helle Thorning-Schmidt Juncker med at sende en mand, hvis ikke der blev fundet en magtfuld post til Margrethe Vestager (Lauritzen 2014). Juncker havde da også selv kommet med et tilbud til medlemslandene om, at han ville „give dem magtfulde kommissærposter, hvis de sendte en kvindelig kandidat“ (Information 2014).

Belgierne overvejede trodsigt til det sidste at sende en mand, hvilket udløste en vittighed om, at han i så fald ville blive marginaliseret med posten som kommissær for 'parallelsproglighed'. I sidste ende sendte belgierne så en kvinde, hvilket udløste jubelscener hos holdet omkring Juncker, for så gik kabalen jo op (Beim 2014). Europa-Parlamentets krav endte med at lyde på det samme antal kvinder som i den afgående kommission, nemlig 32 %, eller 9 kommissærer ud af 28.

Før Parlamentets store afstemning om godkendelse af den nye kommission blev Juncker selv kritiseret for, at han som mand trak kommissionens kønssammensætning i den forkerte retning, hvortil han til almindelig moro for salen udtalte, at: „Jeg kan desværre ikke skifte køn – i hvert fald ikke på den korte bane. Men jeg håber virkelig, at Luxembourg sender en kvinde næste gang“ (Information 2014).

Den konservative Viviane Reding, der er nyvalgt medlem af Europa-Parlamentet, fandt det problematisk, at Juncker måtte presse så meget på, og foreslog derfor, at der fremover enten indførtes kvoter til kommissærposterne, eller at hvert land bliver tvunget til at stille med både en kvinde og en mand (Beim 2014).

Netop dette princip om både en mand og en kvinde på topposter blev faktisk igen gennemført ved sammensætningen af EU's ansigter udadtil, præsidenten og udenrigschefen, der ikke mindst var foranlediget af, at kvinder generelt ikke havde opnået mange topposter i EU (Wright 2014). Her sås oven i købet muligheden for, at kvinder kan opnå en dobbelt forfremmelse, hvor de først optages i fifty-fifty-regeringer i deres hjemland og siden bevæger sig videre opad i hierarkiet mod en EU-toppost.

Det gjaldt EU's nye 'udenrigschef', den 41-årige italienske Federica Mogherini. Hun blev i februar i år uden særlig politisk erfaring som f.eks. minister udnævnt til at være udenrigsminister i Matteo Renzis nye regering, der som tidligere nævnt bestod af lige mange kvindelige og mandlige ministre. Fem måneder efter blev hun så udpeget til at stå i spidsen for EU's udenrigstjeneste, selvfølgelig fordi Italien stod for tur til en tungere EU-post, men også fordi hun kunne afbalancere kommissionens kønssammensætning på topniveau.

På et efterfølgende EU-pressemøde blev formanden for Europa-Parlamentet Martin Schulz i anledning af

Mogherinis kandidatur spurgte: „Er køn eller kompetence den vigtigste faktor i jobbet?“ Schultz svarede: „En person i en høj stilling som repræsentant for Den Europæiske Union skal være kompetent til jobbet. Jeg mener, at de fordomme, som bliver bragt på bane fra mange sider, er uretfærdige“ (Larsen 2014).

Helle Thorning-Schmidt er også på dette felt et interessant eksempel på et potentielt karrierespring. Som tidligere nævnt indgik der en tydelig kønskomponent i promoveringen af den i Christianborg-politik helt uerfarne Helle Thorning-Schmidt som formand for Socialdemokratiet i 2005. I løbet af sommeren 2014 var hun så efter alle forlydender meget tæt på at blive ny formand for Det Europæiske Råd – populært kaldet EU's præsident – men her vejede hensynet til de nye medlemmer i Østeuropa tungere, og posten gik derfor til Polens premierminister Donald Tusk.

Er der foregået en form for *policy learning*, hvor politikere i EU-parlamentet er blevet inspireret af nationale regerings forsøg på at fremme kvindelige toppolitikere? Efter alt at dømme er der snarere tale om en *path dependency*, for sammensætningen af EU-kommissionen har været underlagt kønspolitiske mål i flere kommissionsperioder før. Alt tyder derfor på, at der har udviklet sig tradition for at stræbe efter 40 % kvindelig repræsentation i parlamentet, som der ikke stilles spørgsmålstegn ved, men som EU-kommissionsformanden forventes at stræbe mod.

Hele sceneriet med kravet om, at de nationale regeringer skulle sende kvindelige kandidater, der til gengæld ville kunne lokkes frem med tungere poster, var faktisk foregået fire år før. Også ved sammensætningen af den nye kommission i 2009/10 var EU-præsidenten Barrosos erklærede mål en „balance mellem kønnene i den europæiske midte. Der er otte kvinder i Kommissionen – engang var der 10.“

Barroso manglede fem kvindelige kandidater, og med Politikens ord havde Barroso „tidligere været ude at lokke de nationale regeringschefer med særdeles tunge poster, hvis medlemslandene sender en kvinde“ (Ejstrup 2009).

På det tidspunkt havde 20 lande meldt deres kandidater ud. I Danmark havde det længe ligget i luften, at når integrationsminister Bertel Haarder havde fået styr på udlændingeområdet, ville der til gengæld vanke en kommissærstilling. Men nu blev der skabt usikkerhed om hans kandidatur. I sidste ende lykkedes det da også i stedet med udnævnelsen af Connie Hedegaard at nå op på det ønskede antal kvindelige kandidater.

Tiltrækkes kvinder ikke i samme grad som visse mænd af et topjob som kommissær? Uden at kunne gå i dybden her behøver kvinders 'underrepræsentation' ikke at skyldes undertrykkelse eller diskrimination. Et alter-

nativt svar, der kun kan antydes her, kunne være, at der er tale om valg af andre livsformer.¹ Et eksempel herpå er Mariann Fischer Boel (V), der i 2010 undlod at genopstille som landbrugskommissær.

Hun fremhæver, at hun „gerne ville have tid til at nyde sine børnebørn“. Hun fortæller, at: „I Bruxelles fandt jeg en lejlighed med god plads. Og jeg havde nok håbet, at mine børn og min mand ville komme og besøge mig noget mere. Men jeg ved også, at hvis min mand var flyttet med derved, ville jeg have haft dårlig samvittighed konstant, for jeg arbejdede i døgndrift. I stedet kom jeg hjem, når jeg havde tid.“

Mariann Fischer Boel fremhæver endvidere, at: „Når man først åbner munden, kan man blive valgt til alting. Særligt som kvinde.“ Klaus-Dieter Borchardt fra Europa-Kommissionen bekræfter, at: „Hun var heldig i forhold til at få kommissærposten: Danmark var ikke sikker på sit ressortområde, Barroso havde brug for en kvinde, landbruget var ledigt, og hun var minister for det område.“

Mariann Fischer Boel fortæller, at „Bertel Haarder faktisk var kørt i stilling til at få den kommissærpost, der gik til hende“: „Han ville det så gerne. Og han ville have været god til det. Men måske ville han det for meget – eller også fik han bare ikke den kønsskifteoperation“ (Beckett 2010)

Haarder husker ifølge Information godt, hvordan 'kvindeargumentet blev brugt' mod ham i 2004, og han udtalte i Information i juli 2014, at: Fogh desværre nølede „så længe, at Barroso nærmest var nødt til at forlange en kvinde, hvis det skulle godkendes i Parlamentet“ (Kjær Jessen & Crone 2014).

Afrunding

I 1949 analyserede Simone de Beauvoir den patriarkalske tendens til, at kvinder op gennem historien var blevet presset ind i rollen som det andet køn, der ikke blev behandlet som statsborger, men som et appendiks til manden, der som husbond var det egentlige retssubjekt, der i perioder af historien kunne eje, arve og stemme uindskrænket (Jacobsen 2008). I nutidens Danmark kan der overraskende nok konstateres en tendens til en ny andetgørelse af kvinden, men nu med udgangspunkt i den gode viljes forsøg på at opnå ligestilling gennem kønsrepræsentation. Hvor kvindens ligestilling for Beauvoir skulle gøre op med andetheden, er andetheden nu blevet et instrument til at opnå „ligestilling“ forstået som ideelt set ligelig fordeling af poster i slutresultatet.

I 1990'erne udvikledes en form for rational choice-institutionalisme, hvor Socialdemokratiet og SF via direkte reguleringsmekanismer indførte kønkvoter ved opstilling af kandidater til folketings- og EU-valg. Denne form for institutionalisme kulminerede i år 2000 med Ligestil-

lingslovens krav om kvinderepræsentation i de statslige styrelser. Herefter udvikledes der i 00'erne og fremefter en mere normativ institutionalismes adfærdsmæssige, vænneprægede og traserede praksisser i relation til andele af poster afsat til kvindelige ministre og EU-kommisærer.

Udviklingen af en kvindelig særposition i samfundet er her blevet forsøgt undersøgt via tre cases: 1) Kravet om 50 % kvindelige ministre, 2) ideen om at ville opstille og stemme på en kvindelig statsminister, 3) bestemte andele af EU-kommisærposter til kvinder. Alle disse cases har det til fælles, at de bygger på ideen om at vælge, stemme på, promovere eller udnævne en kvinde for at opnå en bedre 'kønsbalance'.

Der er imidlertid meget stor forskel på de nævnte cases. Hvor en regeringsleder suverænt kan sammensætte sin regerings kønskomposition, bliver der hvert femte år kæmpet fra EU-parlamentets side for at opnå en så høj kvindeandel af kommissærposter som muligt. Endelig er der også på græsrodsniveau mulighed for vælgerindflydelse ved at stemme på en kvindelig gruppeformand og senere statsminister med udgangspunkt i ønsket om at få en kvinde til magten.

I alle de tre tilfælde er det aktørernes suveræne ret at vælge og promovere ud fra personlige kønspræferencer, men risikoen er naturligvis, dels at kønnet overtrumfer andre væsentlige kvalifikationer, og dels at kvindelige kandidater, der er blevet kønsligt promoveret, vil svække det generelle indtryk af den stærke, selvstændige kvinde, der har kvalificeret sig i åben konkurrence.

Hermed bliver kvinden ikke længere primært opfattet som en statsborger på lige fod med manden, der via sit individuelle talent indgår i kampen for at opnå topstillinger, men som et kønsvæsen, der skal tildeles kollektiv repræsentation. Kvinder risikerer herigennem at blive udsat for en form for „velmenende diskrimination“, der langt fra skaber empowerment, fordi man ikke er udvalgt gennem åben konkurrence. Risikerer vi ikke, at kønsrepræsentationen kommer til at skade kvindefrigørelsen, fordi kvinder løftes frem frem for selv at kæmpe sig vej? Eller vil de promoverede kvindelige ministre og kommis-

særer tværtimod kunne agere som fyrtårn, der viser vej til, at kvinder efterhånden uden særtiltag kan opnå de magtfulde poster?

Hvad for et samfund får vi, hvis tendensen til, at politiske poster, bestyrelsesposter, kunststøtte og topforskerstillinger mere og mere uddeles til to kønskollektiver? Vil det gavne kvindefrigørelsen? Det er ikke sikkert. Vi risikerer i stigende grad at se på topfolk som hhv. kvinde- eller mandekommisærer, kvinde- eller mandeministre og kvinde- eller mandekunstnere med lavere forventninger til kvinderne, der jo er kommet ind via kønsrepræsentation.

Allerede nu har det moderne Danmark stor gavn af kvinders høje uddannelsesniveau og erhvervsfrekvens, og alle initiativer, der yderligere kan forløse det kvindelige talent, vil være til stor social og økonomisk gavn for det danske samfund.

Men er vi ikke på vej til at bryde med et af de moderne samfunds fundamentale meritokratiske principper om ikke at sortere på køn, når moderne regeringer sammensættes, så kvinder garanteres 50 % repræsentation. Når medlemslandene i EU får at vide, at de ikke skal nominere de mandlige kandidater, de har tænkt sig, fordi der skal være minimum 32 % kvindelige kommissærer. Hvis der fra videnskabeligt hold var påvist systematisk diskrimination af kvinder på disse områder, ville det naturligvis kalde på modforholdsregler, men det ses ikke at være dokumenteret i den eksisterende forskningslitteratur (Bonde 2014, s. 15-19).

Hvis særgrupper skal tildeles repræsentation i det moderne politiske system, risikerer vi, at det splintrer oplysningens ideal om, at mennesket optræder først som statsborger og siden med allehånde andre særidentiteter. Samfundet risikerer at blive fragmenteret af særinteresser, hvor grupperes tillagte kendetegn bliver opfattet som væsensforskelle, som statsmagten må anerkende i form af særregler for etniske, aldersmæssige og sociale grupperinger. Og frem for alt vil den kvindelige politiker i stigende grad blive promoveret som kønsvæsen frem for som statsborger.²

Litteratur

- Andersen, A. & Nielsen, R. 2007, *Mainstreaming i juridisk perspektiv*, Jurist- og økonomforbundets Forlag, København.
- Bacchi, C. 2006, 'Arguing for and against quotas', s.32-51, in D Dahlerup (red.), *Women, Quotas and Politics*, Routledge, Oxon.
- Beauvoir, S. de 1949, *Le Deuxième Sexe*, Gallimard, Paris.
- Beckett, T. 2010, 'Åbner man munden, kan man blive valgt til alt', *djøfbladet.dk*, 12 maj, set 14 januar 2015, <http://www.djoefbladet.dk/blad/2010/09/-aa-bner-man-munden-kan-man-blive-valgt-til-alt.aspx>
- Beim, J.H. 2014, 'Juncker skal jonglere med ni kvinder', *Politiken*, 8 september, set 14 januar 2015, http://politiken.dk/udland/int_europa/ECE2389403/juncker-skal-jonglere-med-ni-kvinder/
<http://universitetsavisen.ku.dk/dokument9/nyhedsarkiv/2008/dokument20/>
- Bonde, H. 2013, *Fordi du fortjener det*, Gyldendal, København.
- Bonde, H. 2013, 'Kronik: Thorning har selv sagt det', *Berlingske*, 11 juli, set 14 januar 2015, <http://www.b.dk/kronikker/thorning-har-selv-sagt-det>
- Bonde, H. 2014, 'Fra feminisme til favorisme? Kønrepræsentation i universitetsforskning', *Økonomi & Politik*, no. 3, s. 3-22.
- Bonde, H. 2015a, 'Misstillidskulturen, Kønrepræsentation i kunst, tidskriftet *Kritik*, (in press, april 2015).
- Bonde, H. 2015b, 'Idrottsforum, Jernhårde Ladies? - Et essay om kønsrepræsentation i sport', <http://idrottsforum.org/bonde150127/>
- Dahlerup, D. (red.) 2006, *Women, Quotas and Politics*, Routledge, Oxon.
- Dansk Kvindesamfund 2011, 'Stem på en kvinde hvis demokratiet skal vinde', set 14 januar 2015, <http://danskkvindesamfund.dk/nyheder/vis/artikel/stem-paa-en-kvinde-hvis-demokratiet-skal-vinde.html>
- Ditlev, N. 2005, 'S-kvinder på spring', *Jyllands-Posten*, 27 januar, set 14 januar 2015, <http://jyllands-posten.dk/indland/ECE3776353/s-kvinder-pa-spring/>
- DR.dk 2005, 'kvinderne svigter Socialdemokratiet', *DR.dk Folketingsvalg*, 29 januar, set 14 januar 2015, <http://www.dr.dk/folketingsvalg/516.htm>
- Ejstrup, S 2009, Barroso: Send mig en kvinde, 12. november, set 14. januar 2015, <http://politiken.dk/udland/ECE833254/barroso-send-mig-en-kvinde/>
- Erhardtson, B. & Christensen J.R. 2006/2012, 'Overvægt af kvinder i statslige bestyrelser', *Berlingske Business*, 16 december 2006/ opdateret 28 maj 2012, set 14 januar 2015, <http://www.business.dk/karriere/overvaegt-af-kvinder-i-statslige-bestyrelser>
- Frederiksen, M. & Steensbeck, S. 2004, 'Nåååh, partiets urkraft', *Politiken*, 15 februar, sektion 3, s. 4.
- Freidensvall, L., Dahlerup, D. & Skjeie, H. 2006, 'The Nordic Countries – An incremental model', s.55-82, in D Dahlerup (red.), *Women, Quotas and Politics*, Routledge, Oxon.
- Greener, I. (2002) Understanding NHS reform: The policytransfer, social learning, and path dependency perspectives, *Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions*, 15(2), 161–183.
- Habermas, J. 1997, *Teorien om den kommunikative handling*, Aalborg Universitetsforlag, Aalborg.
- Information 2014, 'Flov EU-chef undskylder: Jeg kan ikke skifte køn', *Information*, 22 oktober, set 14 januar 2015, <http://www.information.dk/telegram/513320>
- Jacobsen, A.F. 2008, *Husbondret. Rettighedskulturer i Danmark 1750-1920*, Museum Tusulanums Forlag, København.
- Jyllands-Posten 2014, '93 procent af nominerede EU-kommissærer er mænd', *Jyllands-Posten*, 28juli, set 14 januar 2015, <http://jyllands-posten.dk/international/europa/ECE6897993/93-procent-af-nominerede-eu-kommissaerer-er-maend/>
- Jyllands-posten 2014b, EU-toppolitiker: Jeg støtter Thorning, fordi hun er kvinde, 15. juli 2014, set 14 januar 2015, <http://jyllands-posten.dk/international/europa/ECE6873217/EU-toppolitiker%3A+Jeg+st%3C3%B8tter+Thorning,+fordi+hun+er+kvinde/>
- Kastrup, M. 2015, 'Det handler ikke om Lykketoft', *Berlingske Tidende*, 15. november, set 14. januar, <http://www.b.dk/kultur/det-handler-ikke-om-lykketoft>.
- Klein, R. og Marmor, T.R. 2006, *Reflections on policy analysis*, i: M. Moran, M. Rein and R.E. Goodin (eds.), *The Oxford Handbook of Public Policy*, Oxford: Oxford University Press.
- Knudsen, T. 2007, *Fra folkestyre til markedsdemokrati*, Akademisk Forlag, København.
- Kjær Jessen, C. & Crone, M. 2014, 'Antorini og Gjerskov er danske kommissærfavoritter', *Politiko*, 14 juli, set 14 januar 2015, <http://www.politiko.dk/nyheder/antorini-og-gjerskov-er-danske-kommissaerfavoritter>
- KVINFO 2008, 'Mainstreaming', *KVINFO køn, Viden, Information, Forskning*, TEMA, september, set 14 januar 2015, <http://forside.kvinfo.dk/tema/Mainstreaming>
- Laneth, P.F. 2007, *Lillys danmarkshistorie. Kvindeliv i fire generationer*, Gyldendal, København.
- Larsen, P. 2014, 'Martin Schulz forsvare italiensk kandidat', *Jyllands-Posten*, 16 juli, set 14 januar 2015, <http://jyllands-posten.dk/international/europa/ECE6877511/martin-schulz-forsvarer-italiensk-kandidat/>
- Lauritzen, T. 2014, 'Thorning truede kommissionschefen med en mand', *Politiken*, 1 september, set 14 januar 2015, <http://politiken.dk/indland/ECE2382717/thorning-truede-kommissionschefen-med-en-mand/>
- March, J.G. 1994, *Primer on Decision Making: How Decisions Happen*. New York: Free Press.
- Meyhoff, T.K. 2011, 'Vred top-SF'er truer med at gå', *DR.dk*, 3 oktober, set 14 januar 2015, <http://www.dr.dk/Nyheder/Temaer/2011/Valg/2011/10/03/082157.htm>
- Munch, S. 2014a, 'EU-politiker: Jeg støtter Thorning, fordi hun er kvinde', *Jyllands-Posten*, 15 juli, set 14 januar 2015, <http://jyllands-posten.dk/international/europa/ECE6873217/eu-toppolitiker-jeg-stoetter-thorning-fordi-hun-er-kvinde/>
- Munch, S. 2014b, 'Opsang fra Schulz: Send kvinder til Bruxelles', *Jyllands-Posten*, 17 juli, set 14 januar 2015, <http://jyllands-posten.dk/international/europa/ECE6877572/opsang-fra-schulz-send-kvinder-til-bruxelles/>
- Phillips, A. 1995, *The politics of presence*. Oxford: Oxford University Press.
- Redder, G. 2005, S-veteraner foretrækker en politisk midterkurs, Ugebrevet A4, 7. marts 2005, set 15. januar 2015, http://www.ugebrevet4.dk/s-veteraner-foretraekker-en-politisk-midterkurs_16820.aspx
- Redington, N. 2007, *Den første – en samtale med Helle Thorning-Schmidt*. PeoplesPress, København.
- Retsinformation 2000, *Forslag til Lov om ligestilling af kvinder og mænd*. Vedtaget af Folketinget den 25. maj 2000, set 14 januar 2015, <https://www.retsinformation.dk/forms/r0710.aspx?id=93777>
- Retsinformation 2007, *Bekendtgørelse af lov om ligestilling af kvinder og mænd*. 19. september 2007, set 14 januar 2015, <https://www.retsinformation.dk/Forms/r0710.aspx?id=20929>
- Retsinformation 2010, *Forslag til folketingsbeslutning om flere kvinder i topposter*. Forslag fremsat 23. marts 2010, set 14 januar 2015, <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=130944>
- Robson, C. 2002, *Real World Research*, Blackwell, Oxford.

Sandberg, B., 'Læs min 1. maj tale her', set 14 januar 2015, <http://socialdemokraterne.dk/A-Bo+Sandberg-L%C3%A6s-min-1-maj-tale-her-print.aspx?site=BoSandberg&func=article.view&id=718357&print=1>

Termansen, J. 2005, 'S-borgmestre vil have indflydelse på formandsvalg', *Berlingske*, 16 december, set 14 januar 2015, <http://www.b.dk/danmark/s-borgmestre-vil-have-indflydelse-paa-formandsvalg>

Thobo-Carlsen, J. 2013, 'Tysk lettelse over ja til ny regering', *Berlingske Globalt*, 14 december, set 14 januar 2015, <http://www.b.dk/globalt/tysk-lettelse-over-ja-til-ny-regering>

Vogdrup-Schmidt, L. 2012, 'Statsministerens udvalgte få', *Information*, 11 februar, set 14 januar 2015, <http://www.information.dk/293207>

Yin, R. 2014, *Case Study Research. Design and Methods*, Sage Publications Inc., Thousand Oaks, CA.

Wright, T. 2014, 'Mogherini is the Wrong Choice for Europe', *UP FRONT*, 28 august, <http://www.brookings.edu/blogs/up-front/posts/2014/08/italian-foreign-minister-mogherini-europe-wright>

Noter

1. Livsformsanalysen fik især en stor tidlig betydning via Lone Rahbek Christensens *Hver vore veje - livsformer, familietyper og kvindeliv* fra 1997 (Kbh., Museum Tusulanum). Jeg har selv arbejdet videre med at undersøge livsformsanalysen i relation til Rawls teori om retfærdighed i Bonde, 2014, s.15-19.
2. Jeg vil gerne takke AAE i forvaltning Peter Andersen for hans gennemgribende og væsentlige kritik af manus, for hvis fejl og mangler dog kun jeg er ansvarlig.